

KASVATUS.

Nr. 21

NOVEMBER

3 aastakäik.

1921.

KASVATUSTEADUSLINE AJAKIRI.

A. Albo.

1920 a.

ESTI ÕPETAJATE LIIDU HÄALEKANDJA.

SISU:

1. E. Martinson: „Haridusmaksu“ seaduse eelnõu Riigikogus.
2. Jaan Rumma: Uuemad voolud ja püüded maateaduse õpetamises Saksamaal. (Lõpp).
3. Ühis-Soome koolikongress Helsingis 20.—22. juunini. (Lõpp).
4. D. Rootsmann: Kosmograafia õppekava.
5. Aleksander Jakson: Lapse hingeelu arenemine.
6. KIRJANDUSEST: V. Orav: Peeter Treiberg'i „Kõige uuem aeg“ I osa (arvustus).
7. AJAKIRJANDUS.
8. KROONIKA: Õpetajate palgamaksamise küsimus. — Riigi ja omavalitsuste asutuste teenijate pensiooni seaduse eelnõu. — Osaühisuse „Töökooli“ asutamine. — Õppetöö hiline algus Harjumaal.
9. Üleskutse.

Toim. aadress: Pikk tänav nr. 54, telefoni nr. 14-03.

Ruimetja vald, Harjumaal

Sagubist 20 m., aadr. üle Jüüru,
vajab oma 6-klasfilise algkoolile

1 õpetajat

Valimine 23. novembril s. a. kell 12 p.
Ruimetja vallamajas. Kool asub herraste-
majas. Koolil tarvitada normaaltalu
ühes pargi ja rohuaiaga. Kandidaate
palutakse tarviliste dokumentidega ilmuda,
mõni soovimatuks ühes dokumendidega
postiga saata.

Koolivalitsus.

Anna vald, Järvamaal

vajab Purdi 6-kl. algkoolile

1 mees-õppejõudu

Soovitav agar seltskonna tegelane. Vali-
mised on 30. novembril s. a. kell 12 p. l.
Anna vallamajas, Päidest 12 versta (Esa
raudtee jaamast 10 versta). Kirjalikkudel
pakkumistel palutakse lühike elulookirjeldus
ja tunnistuste ärakiri ligi lisada.

Vallavalitsus.

Kella vallavalitsus, Harjumaal

vajab Keila ja Käesalu algkoolidele

2 õpetajat

Kutseõiguslistel ilmuda isiklikult tarvi-
liste dokumentidega valimistele Keila valla-
majasse 18. novembril 1921. a. kell 10 hom.

Vallavalitsus.

Triigi vald vajab

ühte õppejõudu

Harmi 6 kl. algkoolile.

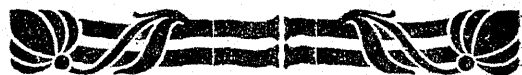
Valimine vallanõukogus 7. detsem-
bril s. a. kell 12 p.

Vallakoolivalitsus.

Черновскому Русскому
Высшему Начальному Училищу
нужень

преподаватель (-ница)

Эстонскаго подданства. Желательно
институтское образование. Выборы
27 ноября въ пос. Черномъ. Заявления
по адресу училища.

V üleriiklise õpetajate kongressi

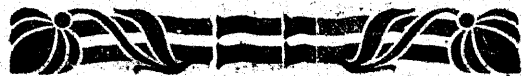
päevapilt

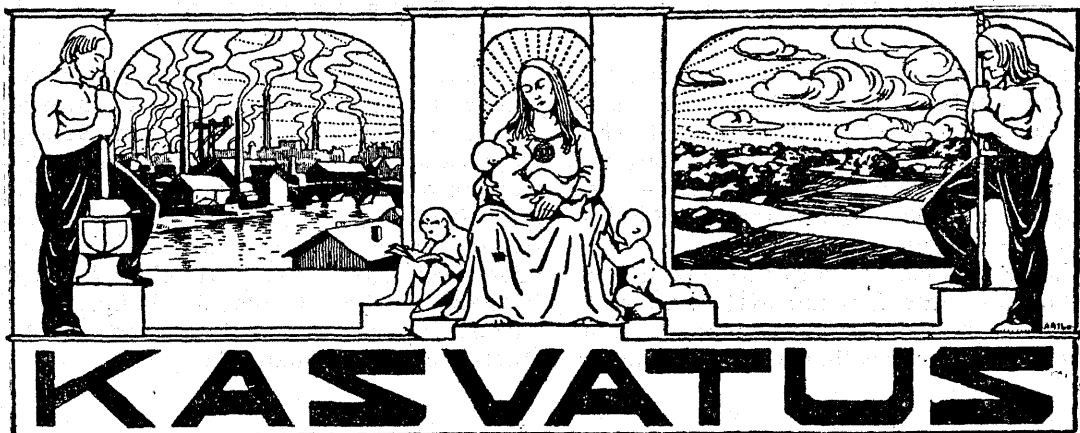
(Parikaste fotograafia)

a 175 marka.

Saada

Eesti Õpetajate Liidu büroos.

Eesti Õpetajate Liidu häälekandja.

Nr. 21.

November 1921.

3. aastakäik.

„Haridusmaksu“ seaduse eelnõu Riigikogus.

E. Martinson.

Uue õpetajate palgaseaduse arutusel Riigikogu hariduskommissjonis kui ka üldkoosolekul kaitsesin seisukohta, et käesoleval aastal peaks riik oma kanda võtma suurema osa kuludest, mis tekiavad uue palgaseaduse maksmapanemisel, põhjendades oma seisukohta peaauglikult sellega, et omavalitsustel, kelle minimaalsed väljaminekud on suuremad maksimaalseist sissetulekute saamise võimalustest, on võimata saada aasta kestel uusi sissetulekuid õpetajate palgaseadusega neile pealepandavate kohustuste täitmiseks. See seisukoht ei leidnud vastuvõtmist Riigikogu enamuse poolt. Läbi löi rahaasjanduskommissjoni enamuse arvamine, mis tugest valitsuse, eraldi rahaministri arvamisele, et maakonnad ja linnad, kui nad ei suuda täita uue õpetajate palgaseadusega neile pealepandavaid kohustusi, võivad saada riigilt laenu.

Nüüd on maakonna- ja linnavalitsused õpetajate palkade maksmisega hädas. Iseäranis on kannatama pidanud Virumaa õpetajad, kus maakonnavalitsus on veel heaks arvanud neidki summe, mis haridusministeeriumilt saadetud õpetajate palkade maksmiseks, tarvitada muuks otstarbeks.

Õpetajate palgaseadust arutati Riigikogus käesoleva aasta aprilli lõpul ja mai algul. Et omavalitsused õpetajate

palgaseaduse täitmisega hätta jäävad, oli kindlasti ette näha. Kuid alles nüüd hiljuti, ligi pool aastat pärast palgaseaduse vastuvõtmist, esineb Valitsus Riigikogus haridusministeeriumi poolt välja töötatud seaduse eelnõuga, mille ajakirjandus on ristinud „haridusmaksu“ seaduse eelnõuks.

Rahaasjanduskommissjon oli võtnud eelnõu kohta eitava seisukoha. Rahaasjanduskommissjoni seisukohta kaitses Riigikogus komisjoni aruandja J. Vain (sotsialdemokraat), kes ette kandis komisjoni eitava seisukoha motiivid: 1) elanikkudelt ühe aasta jooksul kahekordne maksu võtmine sünnitab rahva hulgas suurt pahameelt, mille teravots oleks sihitud õpetajate ja kogu haridusasja vastu, 2) kavatsetav maks lasuks ühesuguselt vaese kui ka jõukama peal, oleks sellega ebademokraatlik ja 3) ei lahendaks eelnõu kiires korras küsimuse teravust, sest seaduse vastuvõtmine ja selle seaduse järele raha kättesaamine on kaks isesugust asja; tuleks sellepärast omavalitsustele võimaldada kiires korras riiklist laenu saada.

Neil motiividel pani komisjoni aruandja Riigikogule ette „haridusmaksu“ seaduse eelnõu tagasi lükata. Kuid Riigikogu enamus (parempoolsed ja pool tööerakonda)

otsustas eelnõu komisjoni tagasi anda, sellega näidates, et eelnõust peab asja saama, kui temast on korraldatud ebademokraatlikkuse joon, mille kaitseks keegi ei sõandanud välja astuda — ka hr. Bauergi mitte, kes kaitses eelnõu Valitsuse esitajana.

Selge on aga, et kuigi see eelnõu saab seaduseks, tema lähemal ajal ei vähenda õpetajate palgamaksmise küsimuse teravust. Kus koolivalitsusel raha puudub

õpetajate palkade maksmiseks, tuleb omavalitsustel kiires korras esineda Valitsuses ettepanekutega riiklise laenu asjus, nagu seda juba on teinudki mõned omavalitsused, kellele ka laenu on antud. Kohalikkudel õpetajate liitudel enestel tuleb aga valvel olla, et riiklise laenu saamise küsimused koha peal kiires korras ära lahendataks. Kohtadel tekkinud raskustest tuleks aegsasti teatada Eesti Õpetajate Liidu juhatusele.

Uuemad voolud ja püüded maateaduse õpetamises Saksamaal.

Jaan Rumma.

(Järg)

III. Nende seisukohtade hindamine.

Esitatud põhimõtted tarvitavad mõõdapäraseimat hindamist ja arvustust, sest kooliõppeaine valikul tuleb silmas pida nii hästi suurte positiivsete saavutuste võimalusi pedagoogilises mõttes, kui ka käsitleva aine üldist teaduslist ilmet. Ei tohi kõrvale jätta aine teaduslist iseloomu, et ainult parem jõuda kitsastele huvidele vastavale eesmärgile, mille õigustus veel vaieldav. Maateadus on, nagu iga teine teadus, monistline teadus ja igasugune erilaadiline killustus toob ainult segadusi ja võltse mõisteid. Ta ei ole ei loodusteadus, veel vähem aga humanitaarteadus. Õigemini oleks ta mõlemad korruga. Loodus ja selle osa — inimene — kõige oma loomelise tegevusega on intiimses ühenduses teineteisega, mida võimata katki kärastada. Sellepärast peab geograafia aine käsitlusel säilima ka ühtlane seisukoht. Geograafia kui ruumiteaduse ülesandeks on kõige maakera kattel *) ilmuvate nähtuste, nii palju kui nad ruumiliselt tingitud, ürgsidemete üheväärtusline selgitamine.

Seda pole aga silmas pidanud eelpool esitatud vaatekohad. Nad on omale aine käsitlusel üles seadnud eesmärgi, mis ei vasta sugugi geograafia teaduslikele iseloomule, pole üldse sellega seotud. Siin juures on nad jälginud vananenud Herbarti ja Zilleri pedagoogilise kooli vaateid, püüdes paaris sõnas, lühikeses lauses väljendada terve tunni sisu, seda

juba tunni alguses õpilasele teadustades. Nüüdisaja metoodiline kirjandus ei taha seda tunnistada, ning loeb seda tagasiminekuks. Iga maa iseloom on ju nii mitmekülgne, et meil seda võimatu avaldada mõnes üksikus sõnas. Teeme meie aga seda siiski, siis peame ja võime sellest maast anda ainult ühekülgse piiratud pildi. Pealegi peaks see eesmärk avalduma siis juba kokkuvõttes, lõpuakkordina, mitte sissejuhatusena. Tihti on ülalnimetatud autorite eesmärgid puudulikud, et neis ei esinegi maaala iseloomulisem nähtus, vaid kõrvaline ja väikese tähtsusega joon. Vaatleme mõnda ette ülesseatud eesmärki tunnikäsitluseks. P r a n t s u s m a a on „meie (Saksamaa) põlise vaenlase maa“ (Tischendorf), „maa, mis Euroopa riikide seas kaua juhtivat osa etendas“ (Fritzsche), „ilma näituste maa“ (Itchner) jne.

H i s p a a n i a on kord „viinamarjade maa“ (Itchner), kord „härjavõitluste maa“ (Itchner). V e n e m a a — „maa, kus Suur Armeed otsa sai“ (Tischendorf), „Euroopa vilja ait“ (Fritzsche) jne. I t a l i a — „igatsuste maa“ (Itchner ja Fritzsche).

Juba neist vähestest näidetest on küllalt, et tõestada seda vildakut seisukohta, mis valitseb inimgeograafilise voolu üksikute edustajate juures. Võimatu on teatud maa-ala kultuurilisi ja maastikulisi suhteid ütelda välja ühes lauses. Peaks vähemalt olema siis iga loomuliku maastiku käsitluseks oma eesmärk. Pealegi on need ülesseatud eesmärgid nii üldised ja tihti laialdased, et mahutavad

*) Vaata E. Banse, Illustrierte Länderkunde, eessõna.

oma alla mitmed maad. Olgu näiteks: „Hispaania on viinamarjade maa“, aga Prantsusmaa — eks ole see seda sama? Schveits on rändajate reisisiht (Itchner). Ometi on sedasama ka Norra, Soome, Itaalia jne. Nii ei taba need ülesantud eesmärgid sugugi teatud maa täielisi iseloomulisi külgi ja esinevad selle tõttu ka ebapedagoogilistena.

Vaatleme nüüd veel üksikuid voole eraldi nende puudustega.

Geoloogiline element on ilmtingimata tarvilik maateaduses. Seda nõuab nii teadusline põhjendus, kui ka didaktilised ja praktilised põhjused. Ilma geoloogiata on võimatu selgitada ja põhjendada teadusliselt paljuid geograafilisi nähtusi. Geoloogia peab nii mitmele küsimusele geograafias andma aluse, ilma milleta küsimuse põhjuste valgustamine jääks õhku rippuma. Alati ja ikka tuleb kas välja minna geoloogilistest tingimustest, või jälle lõpuks sinna jõuda, maapinna vormide lõpulik selgitamisel, kuid geoloogiale jääb siin ikka ainult teeniv osa. Vaadelda veel maateaduse õpetamisel geograafiliste maastikkude kõrval geoloogilisi maastikka — tooks ainult tähelepanu killustust ja lahkelisid tervikusse. Sellepärast peame geoloogilise külje eriti rõhutamisele vastu vaidlema.

Ajalooline tendents asetab maateaduse ajaloo sidemetesse, nagu ta oli varem. Siin on vast muutunud väline vorm, ent sisuliselt jääb vahekord endiseks. Sel juhusel kaotab maateadus oma iseseisvuse ja väärtuse ning muutub katkendiliste teadmuste kompleksiks. Pealegi pole meil erilisi põhjusi eelistada ajalugu maateaduses. Õpetamisel peab olema kõigil õppeainetel omaette väärtus ja kõiki tuleb hinnata ühtlaselt, püüdes luua üldist sidet nende kõigi vahel. Miks peaksime, kõneledes maateaduses mõnest linnas, näit. Tartust, Tallinnast, erilisel rõhutame nende ajalugu, lahinguid, sõjapealikuid ja mööda minema keeelistest, kombelistest jne. iseärasustest? On täiesti ekslik arvata, et ajalooline aine põimitud geograafilisega viimasele erilise huvi ja kaasakiskuvuse annab. Iga aine, millel puuduvad appertseptioonid, pole kunagi liialt huvitav, selle õppimiseks ja omandamiseks peame endid ikka sundima. See maksab ka ajaloo, kui uue õppeaine kohta, samuti ka maateaduse, nagu iga teise

õppeaine kohta. Pealegi ei tohiks meie koolis säärast ainet õpetada, mis läheb teistelt huviäratavat elementi laenama ja omandama. Maateadus kõigis omis osis tuleb nii õpetada, et ta iseenesest virgutaks huvi. Sellega ei vähenda meie sugugi ajaloo kui maateaduse abiteaduse tähtsust.

Osalt peame neid mõtteid kordama ka kultuurgeograafilist tendentsi hinnates. Kultuuriline külg on olnud senni maateaduse õpetamisel vaeselapsena kõrval. Mõnda maad kirjeldades mindi harilikult rahva kultuurilisest olukorrast kergete ja pealiskaudsete märkustega mööda, mis tihti olid väärid ja vananenud. Mäletagem siinjuures vene geograafia õpperaamatuis leiduvaid teateid eestlaste kultuurilise seisukorra kohta. Kultuurilise olukorra selgitamine olgu geograafias üks tähtsaimast ülesannetest, ent siiski ei tule seda asetada tuumaks, väljamineku kohaks. Pigemini peaks maateaduse õpetamisel see kõlama lõpuakkordina, kokkuvõttena. Inimese kultuuriline olukord on ikkagi lõppude lõpuks loodusliste tegurite vastastikulise tegevuse saavutus. Kultuurilise olukorra moodustamises on maal endal kõige pealisem osa. On ju selge, et maapäue rikkused tingivad tööstusliku tõusu, soodsal mere rannal areneb suurkaubandus, kalastus, heal mulla pinnal kasvab põllutöö jne. Isegi rahvaste iseloom, kombed ja vaated on olemuses looduslistest tingimustest. Looduslised tingimused on põhjused ja kultuur oma iseärasustega selle produkt. Sel põhjusel tuleb ka eelmistest välja minna, neid vaadelda, siis kujuneb meile ka selge pilt kultuurilisest olust teatud maal. „Inimene pole mitte maa valitseja, nagu tihti lausetakse, vaid paremal juhusel vast kaastöötaja, partner. Oma mõistuse ja tööga võib ta maa rikkaid varandusi kasutada ja selle jõudsid oma teenistusesse panna, ent ainult siis, kui ta tunneb nende olu ja omandusi. Ruumiliselt näha ja ruumiliselt mõelda on esimene tingimus selleks, ja alles teiseks on tarvilik kõige jõudude kokkukõlalise mängu ning kõigi rataste harmoonilise siduvuse mõistmine“ (N. Krebs).

Rahvusline maateadus tahab virgutada ja kasvatada õpilasis kodumaa armastust ning paremaks abinõuks loeb kodumalise ilmakaubandu-

se vaatlemise. Peame tähendama alguses, et kooli üldine tendents peab püüdma sinnapoole, et õpilasist kasvaksid korralikud riikliselt mõtlevad inimesed, ning erilist rõhutust üksikute elunähtuste abil, nagu seda ka majandusline elu on, ei tule tunnistada otstarbekohaseks. Maadeteaduse õpetamine ei pea muutuma ainult kaubanduse geograafilise aine käsitluseks, kus „puhtgeograafiline osa ainult teenival kohal“. Meil pole kasvatavalt tähtis mitte üks see, nagu Harms*) tähendab, miks ja kui palju loomi karjatab keegi rahvas, kui mitu tuhat värtent veereb iga päev puuvilla ja villavabrikutes, palju tuhandeid puude saadab välja tehas rauda jne. Eestkätt on vaja anda mõiste maast, maakerast enesest, hinnates ühevääriliselt kõike elemente, mis siin esinevad. Poliitilise tendentsi pooldajad tahavad laiendada maadeteadust praeguse aja, oleviku teaduseks, olevikulooks.

Et seda saavutada, siis muudetakse maadeteadus päevaküsimuste seguks, „noppides välja üldse kõike huvitavat geograafilisel teel“. Nii tekib mingisugune uus teadus, mida milgi tingimisel ei saaks kutsuda maadeteaduseks, sest puhtmaadeteaduslist esineb ju siin vähe. Käsitledes Hispaaniat viinamarjade maa, jäetakse tähelepanemata rida väga tähtsaid topograafilisi, orograafilisi, kultuurilisi jne. nähtusi. Ja mis kõige halvem, mõne aja pärast on Hispaania muutunud „viinamarja maast“ „härjavõitluste maaks“. See pole enam sugugi pedagoogiline, eraldi veel, kui need vaadete ümberhindamised tihedalt tulevad. Geograafia õpetamisel tuleb praegust aega, poliitilist olukorda silmas pidada ja sealt mõndagi tarvilise edukusega käsitella, seda enam, et oma läheduse tõttu need nähtused meile väga arusaadavad on, ent ainult neile põhjendada teret maadeteaduse õpetust oleks liiga ühekülgne ja ebapedagoogiline. Veel vähem geograafilist ilmet on sotsiaalse maadeteaduse edustajatel. Siin puudub ühtlus täiesti, ained on segi paisatud ilma orgaanilise ühenduseta mingiks elu- või kultuurteaduseks. Siit on võimata saada ümmargust pilti maakerast selle pinnast ja neist jõudest, mis siin tegutsevad. Nähtused loodusloo,

ajaloo, füüsika, maateaduse jne. valdadest, kaugelt ja lähedalt, on kokku kuhjunud ja lähevad kirjus reas mööda õpilase silmade eest, ilma et võimalik oleks leida toetuskohta tähelepanule.

IV. Maastikuline õppeviis.

Olles vaadelnud ja hinnanud üksikuid voole maateaduse õpetamisel ja leides nende vastuvõtmatust koolile, läheme praeguse aja moodsama õppeviisi vaatlusele, mis hinnates ühetasa kõike maakerast kattel avalduvaid nähtusi, säilib seal juures ka maateaduse teaduslike ilme. See oleks maastikuline õppeviis.

Sõna „maastik“ on võetud maalikunstinikkudelt. Maateaduses oleks maastik üksus, tervik, indiviid, millel oma kindlad iseloomulised jooned ja ilme. Nagu pilt, millel kunstnik kujutab teatud maaala, koos mitmetest värvidest, mille ühine mulje meile annab kujutlma sellest alast, nii esinevad geograafilises maastikus kõik tegurid ühevääriliselt. Ühe värvi tugevam toon võib pilti tuua disharmonia, samuti tekitab seda ka mõne maastikulise teguri eriline allakriipsutamine ja ettenihutamine. On ju kindel, et üksikuis maastikkuis mõned tegurid teenivad erilist tähelepanu oma intensiivse mõju tõttu, ent nad ei tohi varjata ometigi teisi, vaid tekkima peab üldine katkematu ahelik kõige tegurite vahel, moodustuma peab kindel loogiline järjestus. Nähtused, mis kooligeograafias vaatlusele tulevad, moodustavad ühise koe, mis avaldub teatud kindlas sidemes ja järjekorras. Nii saame pildi tervikust. Sest maastik, kui see sugune, on eestkätt ju miljö, mulje, mis litsub vaatlaja mälusse ja seal ei tohi olla ühekülgseid võtteid. Uurijad, teadusmehed, võivad endid vallata lästa ükskui nähtustest; neisse süveneda mõne probleemi lahendamise tarbel, mis vajalik põhjalikumate teadmiste soovitamiseks kitsal alal, ent kooligeograafia peab maa üldist loomu tundma õppima ja kujutama.

Maastikulisel käsitlemisel hindame meie kõiki nähtusi üheväärilisteks; ent asend ja pinna ehitus ning looduslikud tingimused on aluseks, millest välja minnakse ja rea lõppu moodustab inimene oma kultuuriga. Seda nõuab juba maateaduse teadusline laad.

*) Geographischer Anzeiger 1919, nr. 3-4.

Liikudes ringi kodu- või välismaal, märkame omal teekonnal, et muljed, saadud ühest või teisest maa-alast pole mitte sarnased. Lahkumineku põhjused peituvad neis tegurites, mis sel või teisel maa-alal esinevad, teatud miljöõd moodustades.

Lõuna-Eesti oma rahutu, alati vaheldava pinna reljefiga mõjub rändaja peale hoopis teisiti kui Põhja-Eesti. Need on kaks omapärase ilmega maastikku. Ent matkates Põhja-Eestis võime leida veel vähemaid alasid, mis nii mitmeti erinevad üksteisest. Maa pind, taimistud, elamud, maistud, asulad, samuti ka inimeste kombed, maitsed ja vaated jne. erinevad neis maa-alades. Need oleksid samuti omaette maastikud. Võtkem Pärnu-Kasari madaliku ja Tallinna ümbrusest laia loomaa. On erinevad muljed, mis meie neist saame, sest maastikulised tegurid mõlemis on lahkuminevad.

Pärnu-Kasari madalik, lame lausmaa, mis vaevalt 30—40 m. üle merepinna künib, kaetud laialdaste kõrgrabadega ja soodega, kus vaevalt voolavad laisalt madalate kallaste vahel jõed ja soo-ojad, umbjärvekestega, mis soones, laiailipillatud õlekatustega elamutega jne. ning paese aluspinnaga laomaa, lehitraaoliste lohkudega kuristikudega, maaaluste salajõgedega jne. — need tegurid lubavad meile mõlemaid maa-alasid iseseisvate maastikkudena vaadelda.

Neid maastikke võiksime liigestada veel alamaastikkudeks, kuid lõppude lõpuks jõuame objektide juurde, mis üksikult endid maastikuna maksma panna ei suuda. Need oleksid maastiku osised. Nagu pildil üksikud rühmad, objektid ainult koos suudavad meeolelu luua, nii maastikus need osised.

Eelöeldust selgub ka, et loomulikkude maastikkude piirid tihti ei ühte nende kapriisliste rajadega, mida omale üles seab poliitilise või administratiivse piirina inimene. Seda asjaolu tuleb maateaduse õpetamisel eriti silmas pidada, Euroopa riikidest mahub ainult Inglismaa loomuliku maastiku piiresse — sõnatöelises mõttes. Võttes maateaduse õpetamisel aluseks loomulikku maastikku, mis mõõdapäasematu tarvilik, ei tohi meie õpeti unustada poliitilisi ja administratiivseid jaotusi, olgugi nad tihti

väga isemeelsed ja ebasoodsad (meie valdad, näiteks).

Seda nõuab igapäevane elutarvidus. Meie oleme pärit ju sellest ja sellest valdast, kihelkonnast, maakonnast, riigist, ei mitte loomaastikust, või Ida-Euroopa lausmaalt. Säärane olukord näib tihti tekitavat raskusi maateaduse õpetamisel maastikulise printsiibile vastavalt. Kuid seisukord pole sugugi nii keeruline ja traagiline. Praktiliselt võiks kujutada omale kahte teed ette. Esimene oleks järgmine: Meie vaatleme maa-alatema loomuliku maastiku piirides, näit., Alpimaastik, Piirenei poolsaar, ilma riiklike piiride tähendamata esialgu. Käsitleme seda igakülgselt, ühetasa hinnates looduslisi ja kultuurilisi elutingimusi, esitades inimese tegevust ja asulaid, ning lõpuks liigestame kokku võttes seda poliitiliste üksuste järele, näiteks, Schveits, Austria, Itaalia jne. osad.

Teine tee oleks vaadelda maastikke riiklikes piirides, seal juures juhtides ainult tähelepanu nende ühenduse peale välisriikide piirides asuvate maastikkudega, mille järjena nad ilmuvad. Meie vaatleme Hollandi riiklikes piirides, selle järele marsch- ja geestmaastikku, ühendame neid seal juures ka Põhja-Saksa lausmaaga ja Belgia maastikkudega, mis orgaaniliselt üksteisega seotud. Nii jääb ikkagi alles maastikuline põhimõte. Viimast viisi võiks nii mõneski suhtes eelistada, sest ta pakub laiemaid võimalusi ainet induktiivselt käsitella, mis enam laste arenevale vaimule vastab.

Lõpetades oma artikelt, ei saa jätta tähelepanu juhtimata maastiku printsiibi praeguse tähtsana edustaja E. Banse ettepaneku peale, mis ta avaldanud juba 1912 a. „Pétermanns Mitteilungen“ites. E. Banse arvamise järgi on kausaalsus, põhjussidemed, eraldi tähtis printsiip geograafias. Kui aga seda silmas pidada, siis ei vasta praegune maakera pinna liigestus 5-ks ilmajaoks sugugi maastikulistele nõuetele, kus kausaalsus iseloomulisem joon. Praeguses jaotuses puudub igasugune põhjendus, peale ajalooliste, mida tunnustavad pea kõik maateadlased. Üksikud maa-alad mõnes neist ilmajaagudest eralduvad maastikuliselt vaadates täiesti ja sarnastuvad ning liituvad iseloomulistes joontes maa-aladega, mis asuvad teistes ilmajaagudes. Sel põhjusel leiab Banse tarviliku olevat maakera

katet liigestada 14 ilmajaoks, kus liigestuse tähtsamaks teguriks on miljöö, mis sisaldab eneses kõik antud osa karakteristikemad küljed, olemasolu ja erinemise tunnused teistest, ning kus kausaalsus avaldub kõige selgemini.

Nii saame järgmised ilmajaod : 1. Euroopa (umb. Kesk-Venemaa kõrgeidiki), 2. Suur Siber (Lääne-Siber ja Ida-Euroopa), 3. Ida-Aasia (Ida-Siber, Hiinamaa ja Jaapan), 4. Orient (V.-Aasia ja Araabia), 5. Nigritia (Kesk- ja L.-Aafrika), 6. India, 7. Mongoolia, 8. Suur Austraalia, 9. Ameerika (praeg. U. S. A. riigid, Kanaada), 10. Suur Kalifornia (Kordilleerid ja Mexiko), 11.

Amatsoonia, 12. Andiina, 13. Antarktis, 14. Arktis. Säärase jaotuse on Banse aluseks võtnud ka omas „Illustrierte Länderkunde“s. Nende ilmajagude osistena esinevad maastikud, alammaastikud ja kolkad (Gaue)*.

*) Eeloleva artikli kirjutamisel olen peale notiitsides ja tekstis uimetatud autorite kasutanud veel Karp'i, Schnasz'i, Lampet j. t., peajasjalikult aga Knospe't (Neue Ziele und Wege des erdkundlichen Unterrichts) ja O. Karstädt'i (Methodische Strömungen der Gegenwart lhk. 186—233).

(Lõpp)

Ühis-Soome koolikongress Helsingis

20.—22. juunini s. a. (Järg.)

Valinkose laia ja siiski õige kiire voolu järele võib otsustada, kui vägev Imatra on. Viimane on võrdlemisi kitsas, ja olgugi, et ta vool silma järele umbes raudtee rongi kiirune on, peab ta sügav olema, et nii suurt veehulka läbi lasta, kui seda Vallinkosk näitab. Mõnele olevat Vallinkosk enam meeldinud, kuid kes allpool Imatra-hotelli voolu kiirust, veekuhjasid ja neelusid vaatlesid ning Imatra sügavust ja määrat veehulka kujutelid, sellesse vaatlemisesse süvenesid, — neil ei olnud midagi Imatra vägevuse kõrvale seada. Lõpuks näis Imatra mõju vist kõiki veetlevat. Mitmed olevat õõ kosel veetnud. Hommikul kasutasid paljud viimaseid silmapilkusid vaatlemiseks ja oleksid võinud hiljakski jääda, kui meie ülemkonduktor vahel Soome raudteede harilikust täpsusest ei oleks veikseid erandid teinud.

Varsti pärast kella 10 sõitsime Imatralt ära. Teel saime osta Viiburi ajalehte «Karjala», milles meile «Tervetulo!» hüüti. Tervituses avaldati kahetsust, et küllaliste (nähtavasti arvati, et ka ungarlased kaasas on) tulekust hülja on teada saadud ja ei ole võidud korraldada vastuvõttu nii kui oleks soovitud. Pealegi on just need, kes kõige pealt oleksid soovinud vastuvõtmata olla, suvipuhkisel. «Teadku nad siiski, et iga soomlane kõige soojema tähelepanekuga seurab nende reisi, südamest ütleb neile tere tulemast meie maale, soovides

neile ja nende rahvastele kõiki õnne ja edu.

Viiburisse nad tulevad täna ainult möödakäigul, nii et meil viiburlastel enam kui mujalgi Karjalas ei ole võimalust lähemalt ja isiklikumalt osutada neile seda sooja ja harrast kaastundmust, mis asub meie igapähe südames. Olgu nad siiski kindlad selles, et meie süda tuksub neile seda soojemini, et me soovime neile saada kõige parema mulje ka Karjala maast ja rahvast, et see rahvas soovib neile ja nende rahvastele seda paremat õnne ja edu.

Tere tulemast, südamest tere tulemast siia meiegi juurde Karjala pealinna, olgugi ainult mõneks hetkeks!»

Et me olme lahkus- ja laulurohkel maal, seda tunnistasid need lihtsad maalauljad, keda me veel paaris jaamas kohtasime.

Keskpäeval jõudsime Viiburisse. Lühikese tervituse järele jaamas sõitsime rongiga linnast välja Monrepo pargi kohale, kust jala läksime parki vaaama. Viiburi ja tema ümbrus on enamasti madal, kuid pargis oli ka künkaid ja kaljusid. Pikema käigu järele pargis jõudsime Väinämöise kuhu juurde, mille tagaseinaks on karusammaldanud kaljusein. Kuhu ete pääsesime kokkulangenud kaljude vahelt, mis väravana seisid ja mille seina sõrmega puudutades võis avaldada «toivo!» — soovi, mis täide läheb. Ei tea, kas kellegil toivo täi-

de läks: seda pidavat tegema üksi, kuid meid oli mitu sada, ja iga silmapilk oli seal mitukümmend sõrme.

Eelpool avaneb vaade merele, õieti mere kõige kaugemale lahele, kuhu suubub Saima kanal. Paremat kätt ühe lahe metsa sees paistab suur valge maa, asutus, «mille abil Soome pidi Venemaaks tehtama» — Vene seminar. Nüüd asub majas Soome sõjakool. . .

Kui kõik matkajad olid Väinämõise ette kogunud, pidas inspektor H a g e l b e r g liigutava kõne. Ta kõneles rõõmust, mis täidab päjude südameid, kui meie hõimu üksikud killud kui sama pesakonna liikmed on kogunud ühte kokku, et ühineda lahutamatuks ja taguda kokku laialiäetud Sammo killud.

Dir. H. R o o s tõlkis sõnadesse — osalt Soome sõnadesse — meie tundmused, ja siis laulsime «Kui Kungla rahvas kudsel aal». Kuid keegi ei tahtnud siit lahkuda. Laulsime siis ühes soomlastega: «Vaat tormine Väinola lahe» — laulsime silmad niiskeks... Ja seisime ikka veel vägevalt pajatava «ikitietaja» ees.

Kuid aeg jõudis. Olimegi juba lahkete juhtide poolt kavatsatud vaatluskäigul hiljaks jäänud. Lapsed olid end näidanud isale. Lahkumiseks lauleti «Kaugelt näen kodu kasvavat», ja mindi tagasi sama «soovide» kängu kaudu. — Meie juhid ei oleks võinud sündsamalt kohta leida kahe hõimrahva ühis- tunde avaldamiseks.

Monrepost mindi juba linna. Viiburil on tugev müür ümber, ja linna saab kitsa värava kaudu. Läksime lossi, Torkkeli linna. Lossil on õige kõrge torn, kust lai vaade avaneb, kuid peale vee ja metsa ei ole midagi näha, sest Viiburi on pika lahe sopis, mille ees palju saari ja neemesid. Kuid linn mitmes harus vete vahel oli hästi näha.

Lossist mindi linna vaatama. Käidi muuseumis, koolides ja vaadati vana linna. Turistide klubis vaigistati nalga.

Toimkonna liigetel ja saatjatel oli au olla inspektor Hagelbergi perekonnas külaliseks. Proua Hagelberg, tuntud laulja, ja herra Hagelberg ju. kand- sid ette mõne pala klaveril ja mõne lau- lu. Mälestus hetkest lahkes perekonnas kuulub kaunimate hulka kogu teekonnal.

Õhtu lähenes ja igaüks ruttas jaama. Viiburis sai vist rohkem väsitada kui kuskil mujal, aga see oli ka viimane vä-

situs. Jaama oli rohkesti saatjaid kogu- nud. Rongi ees kogusime kokku, et saatjaid tänada ja jumalaga jätta. Saat- jatele vastas ja tänas suure vaeva ja lah- kuse eest koolinõunik A. K u k s.

Laulmata me ei saanud lahkuda. See oli juba nii kujunenud. Mitmel pool soomlaste hulgas oligi meid hakatud suurteks lauljateks pidama ja taheti kuulda eestlaste laulu. Lauleti siis heal meel — lahke ülikonduktor pidi jälle väikse erandi tegema — ja hüüti vasa- misi elakööt, elagu! Rong hakkas liikuma mürisevatel hüütel ja sadande räti- kute ja kübarate hõljutamisel, kun- ni jaam silmast kadus.

Sõidu lõpu poole, kui paljudel juba albumid ja vaatekaardid nähtud kohta- dest olid, sai viisiks sõidu mälestusi sel- lega jäädavamaks teha, et lasti nimesid oma albumitesse kirjutada. Iseäranis palju kirjutamist oli juhtidel ja saatja- tel. Meie lahke ülemkonduktor herra Tallrott oli paaris jaamas Eesti neidude poolt päris ümber piiratud: igaüks si- rutas oma albumi — pilt, mille sarna- seid iga õpetaja on näinud koolis.

Huvireis oli lõppemas, ja mõnel ni- mesaajal tuli ruttata. Mõni väsinud ni- meandja tegi juba kolm risti.

Ilma hiljastumata ei läinud ka mitte. Mõni sõitja tahtis hommikul Soome jär- ve kaldal tualetti teha, kuid rong ei saa iga üksikut silmas pidada, ja mõni jäigi järve kaldale nii kui ta seal oli. . . Jäeti hiljaks ka eksimise pärast sõiduaia tead- mises. Kuid lähemas linnas jõuti järele. Eri juhtumused üksikutes vagunites tegid palju löbu ja jäävad mälestuste tagava- ras alatiseks püsima.

Kes väsimusele ei suutnud vastu panna, need uinusid istmetel. Õnneli- kumad olid need, kes lamada said. Kuid paljud ei andnud alla ja veetsid viima- se öö lõbusa nalja ja laulmisega. Lahti jaamas seisis rong, mis laulupidulisi Helsingist tagasi tõi. Siin tekkis otse lauluvõistlus soomlaste ja eestlaste va- hel. Kuid rongid ei seisa kaua. Aega jätkub veel tervitushüüeteks, ja ülev hetk on ainult mälestus.

Esmaspäevane hommik kell 5 olime Helsingis. Kamionkoulus saime veel vähe puhata, ja kell 12 sõitis osa reisi- jaid «Tasujaga» ära. Teine osa, suurem hulk, sõitis kell 15 «Greneniga». Saat- mas olid mitmed kongressi peatoimkon- na liikmed, vastuvõtjad, huvireisu juhid,

saatajad ja palju teisi kongressi liikmeid, tuttavaid ja kaasatundjaid.

Tänu, palju tänu võlgneme neile kõige hoole, vaeava ja lahkuse eest.

Seda ütelda pidasime oma armsaks kohuseks. Kuid süda tungis end avaldama rõõmsamalt. Seda võisime teha laulus, ja selleks andis meile aega laev, kes ei rutanud.

Vastastikustel elagu-hüüetel lahkusime maalt, kus meil nii armas ja soe oli. Isiklikud sõprussidemed ja vägevad

hõimtunded seovad meid Tuhatjärvisse maaga. Mälestusi on kaunid ja püsivad. K. Ö.

Märkus: Selles kirjelduses on nime-tamata jäänud, et Eesti koolinäitusel ka loodusteaduslik osakond oli, mis Tallinna Õpetajate Seminaari õpetaja herra J. Kalkuni juhatusel õige süstemaatiliselt oli korraldatud. K. Ö.

(Lõpp.)

Kosmograafia õppekava.

D. Rootsmann.

(Referaat V õpetajate kongressil 16. juunil 1921. a. Tallinnas).

Meie elame ühiskonnas ja õpime seda, mis meile võimaldab suhtumise ühiskonnasse; meie elame riigis ja õpime riikide lugu; meie elame kosmoses, kuid meile on kosmose kujutlused alles veel koguni võõrad.

Teadus, mis eriliselt tegutseb ilmkonna väliste nähtuste ja seadustega, on astronoomia. Selle teaduse põhijoonte omandamine on alat olnud meie vaimlise kasvatus üheks kõige nõrgem külge. Põhjused selleks on mitmesugused. Esiteks pole sellest teadusest niisugust kägakatsutatavat tulu, kui on, näit., keemiast ja füüsikast; teiseks on arusaamine sellest nägematu tulust, mida ta saavutab, laias ilmas ikka veel puudulik ja udune, missugune vaatekoht antakse vaimlise pärandusena ühelt sugupõlvelt edasi teisele.

Ometi on kosmose õpetus ja uurimine määratu suure tähtsusega meie ilma-vaate kujunemisel. Mitte ainult mõte, vaid ka tundmus omandab selle läbi tuge kolivarvi. Kuid ka tege ik külge ja tulu on niisugune, et seda igatiks peaks teadma, sest ilma tähtedeta poleks meil mingit võimalust orientida end ajas ja ruumis. Ainult astronoomia läbi on maailmakalender; okeani laevandus ja õige geograafiline kaart.

Meie koolide õppekavas on astronoomia elementide — kosmograafia — seisukord väga isääralik, ja nimelt sellepärast, et ta ei vasta selle tähtsa aine suurt vaimlist väärtust.

Kord jäetakse kosmograafia ainega tutvumine nooremais õppeaastais täitsa hooletusse, kuid selle eest pühendatakse

talle viimasel õppeaastal, keskkoolis mõned tunnid. Mõni teine kord, pidades silmas aine ekleetilikku loomust, poetakse ta täitsa teistesse õppeainetesse, milena esinevad maateadus, füüsika ja matemaatika, mis sel korral võtavadki vastavad kohustused omaie.

Kumb neist didaktiisest käsitusviisidest on õigem ja meie vabalt kujunevale koolile kohasem, selle küsimuse võiks otsustada pärast seda, kui on pisut selgita ud selle teaduse olemust.

Astronoomia on kõigepealt füüsograafiline, loodust kirjeldav teadus, nagu maateaduski. See on n. n. regionaalsuse moment, mis esineb konkreetse objekti kirjeldusena. Talle on huvitav, et on kusagil ruumis olemas Mars, kuu ja Jupiter, et neil on niisugune nägumood, et nende teed on just nii viisi ruumis asendum. Ka praegusel ajal on uudes astronoomias regionaalsuse põhimõttel tähtis koht, kui tuletada meelde detailist üksikute tähtede, udukogude ja Linnutee morfoloogilisi uurimisi statistiliste ja teiste käsitusviiside abil.

Kõrvuti regionaalsusega või natuke hilisemal astmel ilmub esile looduse seaduse põhimõte. See on seadusarusa — regulaarsuse — moment, mis sünnitab kosmilise füüsika. Pole ülearune vahest esitada paljule küll juba väga tuttavad Poincaré sõnad, et veel kord isääranis rõhutada looduse seadusarusa idee didaktiist väärtust.

Looduse seadus on üks hilisemaist vaimu saavutusist. Veel on olemas rahvad, kes elavad alatise ime vallas ja kes seda ise ei imestagi.

Meie selle vastu peaks aga küll imetlema looduse seaduspärasust. Inimesed soovivad omilt jurnalilt, et nad oma olemasolu ime kaudu ilmutaks, kuid suurem ime on see, et imet lõpmata ei sünni. Ja seepärast ongi maailm jumalik, et ta on seaduspärane. Kui tuju valitseks teda, mis tõendaks siis, et teda ei valitse juhus?

Nende saavutuste eest võlgname tänu astronoomiale, ja just selles veel enam kui käsitledava aine ülevuses on tema suurus.

Oli tähtsa loomulik, et taevamehaanika oli esimeseks eeskujuks matemaatilisele füüsikale.

Esite saime tunda kokkukõla taevases liikumises ja alles hiljem hakkasime seda otsima ka maises ümbruses, kus teda viimaks leidsimegi.

Poincaré mõttele oleks täienduseks juurde lisada, et looduse seaduse idee väärtust ei vähenda ka see asjaolu, et looduse nähtuste mekaniilise (makrokosmilise) käsitusviisi järel puhkes esite teine — statistiline (mikrokosmiline), mis püüdis anda juhusele äraväärmatu tähenduse.

Matemaatiline füüsika, mis vaimustus taevamehaanika eeskujust, andus mikrokosmilise ilma uurimisele ja püüdis hiljem, va ja minnes kineetilise gaaside teooriast, maksmat panna oma põhimõtteid ka täheilma astronoomias. Tähed olid just kui makrokosmose molekulid, mille liikumine täiesti allub juhuse seadusele. Meil on nüüd teada, et see võiduhõiske sel alal kaua ei püsinud, iseäranis kui said tuttavaks «tähtede voolud», mis leiti Kapteyn'ist ja Eddington'ist.

Kuid koguni ka sel korral, kui oletada, et kogu kosmiline välisprotsess taanduks aatomite ja molekulide juhuslisteks liikumisteks ja kokkupõrgeteks, ei kaotaks looduse seadus, mis sel juhusel seletub, kui mikrokosmiliste tegurite kogumõju ehk nähtus, oma tähtsat kohta looduse seletuses.

Astronoomilised nähtused, nagu meteoroloogilisedki, sisendavad meist ripuma u tõelikkuse tunde. Erinemine meetodilt teistest loodusteadustest on selles, et katse ehk eksperimendi asemel tuleb tarvitusele vaatlemine, mis ongi siin peaa-nukene kogemuse hallikas. Sellest — järeldus didaktikale: nii palju kuidas füüsika uudne õppeviis tarvitab katset,

nii ligidalt peaks astronoomia end siduma vaatluste ja otseste tähepanekutega. Sellega oleks ühtlasi võimalik ka teostada pedagoogikast nõutud nägelikkuse tarvet.

Ei saa salata, et just see külg — nägelikkuse puudus, teadliku kogemuse, elamuse vaesus — on meie senises õpetamises olnud üks kõige nõrgemaist külgedest. Mõned pealiskaudsed ekskursioonid, ja see on kõik. — Õpetati maa-kera, päikese ja koguni tähtede omaloomist, ilma et oleks läbi mõeldud õppeväne taevavõlvi pöörleminegi, veel vähem kuidagi otseses elamuses kogitud. Kosmograafia uudne õppeviis peaks nii palju kui võimalik põhjenema tähepanekuil ja vaatlusil, seega otsesel kokkupuutel oma «tooresainega».

Et astronoomiliste nähtuste perioodsus on pikemaajaline — kestab ju tähtsamate planeetide tiirlemisaeg ümber päikese enam kui aasta —, siis järgneb, et kosmograafia kursus tuleks pikemaks, võimalikult kogu kooli õppeajaks laiendada.

Peale selle on ka aine loomus seesugune, et tarvitab emandamiseks kestvat aega.

Didaktika vaatekohalt on ideaalne, kui määrata tunnid selle aine õpetamiseks mitme aasta kestusel. Et seda «utopistlikku» soovi meie õppekava ilalgi rahuldada ei suuda, siis peab leppima kompromissiga, nimelt — kui koduugu ja maateadus nooremis õppeaastais teeks omaie ülesandeks ka astronoomia elementide õpetamise. Sünniks järkjärgult ja tegelikult tutvumine ka kodu taevaga, mis oleks kindlaks aluseks taevanähtuste kujutlemiseks ka teistel vaatepiiridel. Muidugi tuleks selle juures meie ainet käsitada vastavalt astronoomia didaktika nõuetele, mille juhtsõnad on need samad, mis kodulool ja maateadusel — nägelikkus, isetegevus, induktiivne käsitusviis.

Vanemais õppeaastais, kui võimalik pole määrata eritunde kosmograafiale, võtaks vastavad kohustused omaie füüsika ja matemaatika, eriti trigonomeetria, iseäranis veel sfääriline trigonomeetria, kui see aine on õppekavas.

Seesugusel astronoomia aine jaotusel üksikute teiste ainete kohaselt ei suudetaksi siiski ühtlast ja sünteetilist kujutlust saavutada. Tarvis on õppeaja lõ-

puh korraldada kõnelolevale ainele veel erilised tunnid

See oleks tarvilik ka siis, kui oletada, et mitmesuguste ainete õpetajad on ühtlaselt kosmograafia õpetamisest huvitud ja pedagoogiliselt ette valmistatud, oletades ka, et õppekavad on nõuetavas kokkuvõlas.

Kuid üksikute ainete õpetajate vahel korraldada kosmograafiaga pole kaugeltki nii eeskujulik, et rahulduksid didaktika nõuded. Selle asemel, et teadmisi anda, eeldatakse neid ja minnakse kergesti mööda. Füüsikas, eriti optikas, vaadati, näit., senni ikkagi ainult pinnaliselt riiates seda, mis just tähtis on kosmograafiale. Võib olla, pole ka mitte õige liiga koormata füüsikat kosmograafia ainega, mille meetod ja loomus on sootu teine.

Beale selle sisaldab kosmograafia veel sisuliselt nii palju omapärast ja eriti ainult talle kuuluvat, et võimata on seda kõike teistele jagada ja neisse sulatada, kui ei taheta ohverdada kogu õppeaine väärtust. Ja mis kasu oleks, kui teiste õppeainete kavad selle jaotuse mõjul kuhjaksid ja meie üksime sunnitud neile lisaks tunda määrama?

Kõigi nende eelnevate põhimõteteliste kaalumiste järel näib seepärast kosmograafia erikursuse määramine olevat õppeaja lõpuaastal tingimata tarvilik.

Tutvume nüüd lühidalt kava projektiga, nagu on mõeldud astronoomiat koolis esitada ühenduses koduloo ja maateadusega. Füüsika kava pole senni lõpule viidud.

Esimesed algteated astronoomiast, mis põhjenevad otseselt tähepänekuul ja vaatlusil, on mõeldud anda koduloo tundidel.

Kuuendal õppeaastal esineks esimehe kokkuvõtlik ja enam vähem süstemaatiline ülevaade astronoomilise maateaduse faktidest ja mõistetest.

Teine süstemaatiline konsenter esineks õppeaja lõpu aastal (XI. ehk XII. õppeaasta). Tundide arv oleks väga piiratud, vististi üks ainus tund, mida tuleks veel geograafiaga ja selle aja looga jagada.

Ei saa juurde lisamata jätta järgmisi soovivaalduisi.

Oleks tarvilik, et kunni VI. õppeaastani, kus esimene konsenter lõpeb, iga aasta oleks vastavais õppeaineis miskit

kosmograafiast, näit., mõned tagelikud vaatlused ja tähepänekuud.

Keskkooli klassides VII.—X. õppeaastani oleks tarvilik, et matemaatika ja füüsika õpetajad vastavais osades peaksid ka kosmograafia huvisid silmas. Seda tungivat soovivaalduist tuleks ka õpperaamatute ja kavade seletuskirjade autorite kohta laiendada.

Mis puuub tundide arvasse viimasel õppeaastal, siis on tühte tundi, vähemalt reaalarhus, äärmuseni vähe. Peale selle pole antud mingisugust kava, soovides jätta õpetajaile vabaduse. Vabadus on muidugi hea, kuid minimaalnõuded oleks tarvilik siiski ära tähendada. Paks ette lühikese miinimum-kava.

Kosmograafia õppekava.

XI või XII õppeaasta.

Taevakera ja selle ööpäevane pöörlemine. Taevakoordinaadid. Aeg ja selle mõõtmine. Päikese aastane liikumine taevavõlvil. Maakera kuju ja suurus. Maakera pöörlemine ümber telje. Maakera türlumine ümber päikese. Aastajaad. Taevakehade kauguse ja suuruse määramine. Kuu liikumised ja loodus. Päike. Planeetkond. Kepleri seadused. Kogumilnik tõmbus ja Newtoni seadus. Komeedid ja lendähed. Tähtede ilm. Nebulaarhüpotees. Tähtsamad kaardi proektsioonid.

Seletuseks kavale.

Esimese algteadmise andmine kosmograafias sünnib juba nooremis õppeaastais koduloo ja maateaduse tundidel. Vahelmistes alg- ja keskkooli õppeaastais peavad geograafia, füüsika ja matemaatika — eriti trigonomeetria ja sfääriline trigonomeetria — kosmograafia huvisid silmas. Tähtis on, et astronoomia, mis kasvab loomulikult koduloo, ulataks latentset läbi kogu õppeaja, nõnda et ükski õppeaasta ei jääks päris vahele, kus kuidagi ei puudutaks seda ainevalda.

Viimasel õppeaastal, kus kosmograafiaga on määratud eritunnid, tuleks hoolitseda meid ümbritsevast ilmast, tema seadustest ja tema arenemisest kogupildi loomiseks. Ühtlasi tuleks arendada ettekujutust teadusest kui paljude sugupõlvete ühisest saavutusest ja kui elavast organismist, mis ise ka võtab edemise protsessist osa.

Mis puutub meetodikasse, siis peab silmas pidama, et kosmograafia uudne õppeviis püüab end niisama ligidalt siduda vaatlusega, kui füüsika ja keemia — katsega. Käsitlusviis on nägelik, peaausjalikult kogemustel ja tähelepanekuil põhjendatud, mõttekäik induktiivset laadi, nagu üldse kohane loodusteadusele.

Ülemaaline matemaatika kongress sel kevadel Tartus arutas ka kosmograafia õpetuse küsimust ja tegi referendil ettepanekul järgmised otsused:

1. Kosmograafia eritundide arv XI. (või XII.) õppeaastal tuleks — vähemalt reaalosakonnas — tingimata kaheks suurendada.

2. Kosmograafia nimi matemaatilise ehk astronoomilise geograafia asemel tuleks endiselt alles jätta.

3. Kosmograafia õpetust viimasel õppeaastal juhiks matemaatika ehk füüsika õpeajad; peale selle võiksid kosmograafia õpetada ka loodusteadlased ja geograafid, kes ülikoolis ehk vastaväljakursusil astronoomia põhikursuse on läbi töötanud.

4. On tingimata tarvilik korraldada aegajalt tegelikele kosmograafia õpetajatele lühikeseajalised kursused (umbes nädala kestusel) astronoomia didaktikas, kus peale loengute leiaksid aset läbirääkimised kirjandusest ja meetodika küsimustest, referaadid, tegelik tutvumine raamatute ja abinõudega j. m.

Referent, keda matemaatika kongress kohustas eelnevaid mõtteid ja otsuseid laiemale õpetajate ringile teatama, palub ülemaalist õpetajate kongressi autoriteetlikult ülemaalse matemaatika kongressi otsused kinnitada.

Lapse hingeelu arenemine.

Aleksander Jakson.

Uuemal ajal leidub mitmeigi rahva kirjanduses raamatuid lapse hingeelust. Lähemas minevikus oli lugu teine, sest kui meie aasta viiekümne eest selle aine kohta põhjalikumaid kirjatöid tahtsime leida, siis oli meie otsimise vaev asjatu.

Füsioloogi Villiam Thierry Preyeri sulest ilmus esimene tõsisem töö, mida võib nimetada lapse hingeelu uurimistele põhjanevaks. Et hinge üksikute omaduste kohta selgusele jõuda, Preyer tegi väga palju katseid ja kirjutas kolme aasta vältusel oma enese pojakese hingeelu tähelepanekud päevaraamatusse. Nende hoolsate uurimiste järeldused ta ilmutaski 1881. aastal raamatuna: «Lapse hing». Pärast hakati lapse hingeelu rohkem uurima, mille tõttu selle aine kirjandus kaunikeseks kasvis.

Nüüd kus Eesti omale õitsvale ajaajargule lähenemas, vanemad peaksid hoolega oma laste andeid ja omadusi maastmadalast tähele panema, mis neid aitaks kasvatuses õiget teed käia. See asjaolu ehk vabandab lühikest ajaviitu, mida selle ainega tutvunemine nõuab.

«Mida enam lapse kasvatusel kinni peetakse looduse poolt määratud arenemiskäigust, seda paremini aidatakse teda edasi päritud kalliste omaduste heas

arenemiskäigus», ütleb Daani koolimees Vilhelm Rasmussen. Meie rahva lastele loodusest kätikisse pandud anded võivad nüüd omas riigis vabalt areneda, kui aga meie ise, kes meie rahva kasvatuses põllul künname, looduse õigelt teelt kõrvale ei kaldu.

Lapse hingeelu arenemiskäiku vaa-deldes peatame lühidalt järgnevate punktide juures:

1. Meelte riistade harjutused — maitsemise, haistmise, katsumise (tundmise), nägemise ja kuulmise meel. 2. Tundmused. 3. Tahtmine. 4. Mõistus ja aru. 5. Kõnelemissõime. 7. Mõtlemine — küsimine, kahtlemine, mälestus. 8. Kõlblusmõisted. 9. Usundivald. — «Hingelised eluavaldused vastavad alati füüsilistele eluavaldustele, mis ergukavas. Meie ei tunne seesugust hingeelu, mis mitte tegeva ergukavaga ühenduses pole». Nii kirjutab Rasmussen. Selle asja tõelikkuse kohta pole kellelgi kahtlust, sest elu kogemused näitavad veenvalt, kuidas peaaegu arenemine mõjub hingeelu arenemisse. Kui peaaegu ei saa vabalt kasvada, siis ka hingeelu arenemine jääb puuduliseks. Mõned känguäänud peaaegu isikud ehk mikrofaalid on isegi kõige anderikkamatest (intelligentsikumatest) elajatest taha

jäänud Lapse arenemine võib normaalselt edeneda 1) kui erkude rakukesi täpvalisel arvul olemas ja 2) kui neid rakukesi tarvitamise varal hoolega harjutakse. Kelle erkude rakukesed vilutamata, tööle panemata seisavad, sellel nad jäävad koguni kängu, kuna harjutamine ja tarvitamine neid kasvatab ning nende arvu suurendab. Preyeri toodud andmele järele lapse peaaegu kasvab esimesel eluaastal nii palju, kui kogu pärastisel eluajal. Jean Paul kirjutab selle kohta, et laps võtab kolme esimese aasta jooksul enesesse nii palju muljeid, kui rändaja omal teekonnal ümber maailma. Et kõik muljed pääsevad inimesesse meelte läbi, siis esimesel kasvatusel tuleb kõige päält meelte riistade ehk organide harjutuste eest hoolt kanda.

Maitsmise meel saab kõikidest meeltest kõige varemni valmis ja hakkab tööle. Elu algusjärgus on maitsmisel suur tähendus inimese kehaku kasvamise ja kosumise kohta ning paljude inimeste elus mängib ta surmani seesugust osa. Seepärast on väga ähtis lapse loomulikku maitset harjutada ja ta keelt hoida kõigi loodusvastaste või ebaloomulikkude söökide ja jookide eest. Teravate maitseainetega lisatud toitu ja alkohoolilisi jooke, kohvi ja teed ning muud sarnaste ei pealastele andma.

Maitsmisega ühenduses töötab haistmise meel, mis alguses pikkamisi edenedes teatavale teravusele jõuab. Paljudel inimestel läheb ta varsti üsna tuimaks. Eluviis nõrgendab haistmise meelt. Nõndanimeta ud «kuuurinimese» haistmine jääb õieti nõrgaks. See ei ole sugugi imeks panna, sest haistmise teravus peab kaduma, kui inimõsed suurema ja oomast edust mööda saadavad halvasti tuulutatud ruumides, kartlikult igalt poolt kinni pandud magadistubades, tubaka suitsuga ja inimese ihust tõusva auruga täidetud poogimajades ja igasugustes muudes ruumides ning igalpooleneste ja teiste õhku rikuvad tubaka läppatise ga...

Kui terav ja peenike haisutundmine on loodusrahvastel, kes ikka puhtas õhus elavad, paisab Austraalia neegritest kes metslooma jälgede haisu tunnevad ja ütlevad koguni neil lehtedel iseäralise lõhna olevat, kust loom üle sööstanud.

Vana Greeka tark Anaxagoras leiab, et inimene minevat elajatest lahku käte poolest. «Käed on lapse hinge katsumis-sarved». Nad on teenitajateks ja teetasandajateks ta ihaldusteele. Alguses haaratakse kätega, pärast hakatakse ka aruga haarama. Sünninud pimedatel ja kurtidel katsumise ehk tundmise meel astub nägemise ja kuulmise asemel, arenedes imetust äratava peensuseni. On olemas inimesi, kes, kui nad pimedaks ja kurdiks jäänud, ainult kolmi meelt omavad, s. o. maitsmise, haistmise ja tundmise meelega elus läbi aavad. Seesugustest kolme meelega inimestest on üle terve ilma tuud Laura, Bridgman ja Helen Keller, kelle tundmise meel imelikule täiusele jõudnud.

Vaimliseks arenemiseks on kõige tähtsamad nägemine ja kuulmine. Esimesel eluaastal ei ole vaja nägemist iseäraliselt harjutada. Rasmussen annab nõu üldse meelte iseäralisest harjutamisest esimesel aastal loobuda. Omal sisemiselt tungil laps pöörab iseenesest silmad igale poole, kus midagi näha on, kuna kuulumiseks suured linnad lastele rohkem pakuvad, kui nende kõrvadele kasulik oleks.

Muljed, mida laps oma meelte kaudu vastu võtab, äratavad temas mitmesugu röömsaid ja tusaseid meeleolusid, tundeid, mis mõnikord kiiresti vahelduvad. Laste järsud tujude muutused tuletavad meele meelde loodusrahvaid, kelle seas täisealiste meeoleu (tujud) samuti kergesti muutub, nagu lastel. Tundmuste väljendusviis oleneb suuremalt jaolt päritavusest. Siiski kasvatusel on tundmuselu kohta suur tähendus. Last võib õpetada ennast talitsemata, oma tundeid üle valitsemata. Harjutades laps võõrdub viimati mitmest asjast ja vilub võitu saama ka sellest põhjendamata tungist, mis teda sunnib kohe avaldama, et vanadest inimestest üks või teine temale vastumeelt on.

(Järgneb).

Kirjandusest.

Peeter Treiberg'i «Kõige uuem aeg» I osa.

V. Orav.

Septembri kuus k. a. ilmus Tartu ülikooli stipendiaadi cand. hist. Peeter Treiberg'i sulest „Kõige uuem aeg“ I. osa „Varraku“ kirjast.

Eessõnas autor alandlikult nimetab oma töö „lihtsaks kompilatsiooniks, mis ei taha olla mingi iseseisev teaduslik uurimus“ (lhk. 4). Selle kokkuseadmisel ütleb P. T. tanvitanud olevat mitmeid praegustes oludes kättesaadavaid õpperaamatuid ja monograafilisi töid.

Peab tunnustama, et autor tõesti — nii palju kui see lubatud on — teiste uurimuse vilja on kasutanud, iseäranis ohtralt prof. R. Vipperi ja I. Kulischeri töid. Paiguti tundub P. T. raamat küll enam tõkena, kui iseseisva kujutusena, kuid üldiselt võttes on meil tegemist siiski tõsise teadusliku „ajaloo-käsiraamatuga laiemas ulatuses, kui harilikult viisiks,“ sest autor püüab „kaleidoskoopiliselt-kiirelt vahelduvate üksikündmuste taga, mis aegade kerilaud võimsa hooga vahetpidamata esile paigutada, jälgida sügavamal peituvaid, kestvamaid arenemisprotsesse, kujutada oleva ühiskondliku korra järkjärgulist kasvumist ja tõusu... Erilist tähelepanu leiavad sotsiaal-poliitilise elu tõusu ja mõona ajad, kuna kultuuriajalugu kitsamas mõttes pealiskaudsema käsitlusega on idanud leppima“ (lhk. 4).

P. T. raamatut lähemalt lehitsedes näeme, et autor oma ülesannete kohaselt pikemalt peatab „vana korra“ kujutamise juures (lhk. 5-16), pühendab terve peatüki „tõustusliku revolutsiooni Inglismaal“ (lhk. 7-33), armastusega an. ub „prantsuse revolutsiooni“ üksikasjalikule kirjeldusele (lhk. 33-86) ja lõpetab Prantsuse suure revolutsiooni finaali — „Napoleoni ajaga“ (lhk. 86-107).

Ajalooline materjal on teaduslikkuse suhtes P. T. poolt hästi valitud ja osavalt kombineeritud; keel on vastavalt raamatu sisule tõsine, korrektne, peenemaiselt modern. Kõik need head omadused teevad P. T. raamatu väga tarvilikuks igale algajale ajalooõpetajale, soovitusvääriliseks igale haritud lugejale eneseharimiseks ja kasulikuks õppevahendiks noortele üliõpilastele, kes soovivad keskkoolis omandatud teadmisi värskendada ja ülikoolis ajaloo kursuse kuulamiseks end paremini ette valmistada. Kuid kardan, et meie keskkoolides õpperaamatuna tarvitusele võetud P. T. „ajaloo-käsiraamat laiemas ulatuses“ ei anna soovitavaid tagajärgi.

Autor „eessõnas“ (lhk. 3) öieti väitab, et „ajaloo tundidel omandavad õpilased harjumused ja võimed vaadelda ühiskondliku elu nähtusi nende genesis, seaduspärasest muutuvuses ja teisenemises, — võimed, mis igale riigikodanikule tingimata tarvilised seltskondlikus tegevuses“. Kuid need „ühiskondliku elu nähtused“, konkreetset faktid kipuvad sagedasti ära uppuma abstraktsetesse harutustesse, filosoferimisse ja karakteristikaisse, mis küll ilusad, kuid pikalevenivad ja õppimiseks tarbetud. Põhimõtte „non multa, sed multum“ (lhk. 3) — vähete sänadega rohkesti pakkuda — teebki P. T. raamatu harilikule õpilasele raskeks, kättesaamatuks.

Kuuldavasti on mõned õpetajad siiski P. T. „Käige uuema aja“ õpperaamatuna tarvitusele võtnud. Huvitav oleks teada saada (näiteks „Kasvatuse“ või mõne ajalehe veergudelt), missuguseid resultate on need õpetajad saavutanud, kui edukaks või raskepäraseks kujuneb õppetund P. T. raamatu sisu õpilastele seletades ja viimastelt vastuseid saades, missugused puudused ja väärtused üks või teine õpetaja raamatu tarvitamisel on leidnud.

Autor palub küll „kõigest oma töö puudusist ja väärtusist lahkesti teatada aadressil: Tartu, Seminaar“ (lhk. 4), kuid era kirjavehete kasulik näpunäited ja tagajärjed võivad teistele asjast huvitatud õpetajatele igavesti saladuseks jääda või alles mõne aasta pärast teatavaks saada („Kõige uuema aja“ teise trüki puhul) Asi on aga hädaliselt rutuline, üleüldist laadi ja avalik. Sellepärast mina isiklikult tarvitan küll „Kasvatuse“, kui õpetajaskonna healekandja, veergusid helleks, et lugupidavad autorile teatada tema töö väärtustest ja väärtustest.

Vääratused, mis trükivigadena seletatavad, kuid siiski eksitavad on ja parandust nõuavad, oleksid järgmised. Riigiseisuste asemele on trükiladuja loonud „riigiseadused“ (lhk. 41). Neckeri ametist lahkumist saadakse Pariisis teada 12 juulil 1789 a., aga mitte „12. juunil“ (lhk. 45). Asutav kogu on nimetatud „seadusandlikuks koguks“ (lhk. 48) „Marat, ... korraldab nüüd oma mõteosalistega 2-4. septem rini vanginajades koleda veritöö“ (lhk. 64); kui täpne tahetakse olla, siis peaks ütlema: 2. 6 septembrini j. n. e. (v. Vilhelm Blois „Prantsuse revol.“ eestikeelne tõlge, (lhk. 133); prof. A. Ramband „Pr. revol. ajal.“ venek. tõlge, lhk. 117; prof. F. - A. Aulard „Pr. rev.“ j. m. t.). Mitte 1783, vaid 1793. aasta kevadel „läheb võitlus konvendi juhtivate erakondade vahel äärmiselt teravaks“ (lhk. 68). Lauses: „Oma kulde vabadusega oli see szlachta vabariik XVIII lõpul äärmise anarhiani välja jõudnud“ (lhk. 80) — on vahe jäänud sõna „aastasaja“ (XVIII aastasaja lõpul) ja võiks vahele jätta sõna „välja“ (välja jõudnud). Preisi valitsuse juht ja reformaatore parun Stein peab Napoleoni nõudel „oma kohalt lahkuma ja isegi Prantsusmaalt põgenema“ (lhk. 101); peaks olema vist küll Preisimaalt, aga mitte „Prantsusmaalt“?

Vähemaid trükivigu, mida õnneks ülepea vähe, ma õiendama ei hakka. Küll tahaks peatada mõne küsimuse juures, mis P. T. käsitlusele mulle kahtlasena, arusaamatuna või koguni ekslikuna paistavad. Nii kirjutab P. T. leheküljel 12: „Nägematult ja tähelepanematult kasvavad ja kuhjusid väljaspool tsunftide raame suured kapitalid“ (minu harvendused V. O.), aga sealsamas mõned read alamal tõendab ta, et „puudusid veel kapitalid suurettevete asutamiseks, ja teisel (lhk. 17) kordab sedasama: „mannermaal igalpool kaevatakse kapitalide puuduse üle“. Nii siis — ühel ja samal ajal suuri kapitaale oli rohkesti („kuhjatud“) ja neid ei olnud („puudusid“).

Manufaktuuridest öeldakse (lhk. 12), et nad

arenesid peaaugalt Prantsusmaal 17. aastasajal, kuid mõni rida alamalkitsentadakse seda mõtet: „niisuguseid manufaktuure leiame vana korra ajal siiski vähe, olgugi et valitsused neile oma abi ja toetust ei keelanud“, ja veel: „manufaktuurid moodustasid enam-vähem erandliku nähtuse“. Nii siis — suuri manufaktuure oli Prantsusmaal rohkesti, rohkem kui mujal (võrdle ka prof. R. Vipperi „Uus aeg“ venek., lhk. 293), ja veel neid oli vähe (lhk. 17). Inglismaa kohta kuuleme, et seal oli vähe „suuri manufaktuure, mis mannermaal valitsuste agaral toetusel arenesid“ (lhk. 19; kuna autor mannermaal vähe suuri manufaktuure leidis, siis peab arvama, et Inglismaal oli vahest veel vähem, s. o. neid ei olnudki?). Nähtavasti prof. R. Vipperi järele kirjutab P. T. (lhk. 20), et Arkvight esimese puuvillavabriku Nottinghamis asutas (v. Vipperi, lhk. 287), kuid sealsamas, 7 rida eespool, kuulsime autorilt, et Vyatt esimese puuvillavabriku Birminghamis oli asutanud. Kas siin on asutatud puuvillavabrikud mõeldud „esimestena“ ainult mainitud linnade suhtes või üleüldse terve Inglismaa kohta, see ei ole küllalt selgesti öeldud, kuigi selge on, et kahte esimesena asutatud vabrikut olla ei võinud. Autori arvamusel pärisorjuse kohta Prantsusmaal on lahkuminevad võrdle lhk. 35 ja 39). Esmalt lhk. 35) kuuleme, et „pärisorjus oma pahedega amsu unustusse oli langenud ainult kiriku ja kroonu mail leidus veel vähesel arvul pärisorjega“; tähendab — era mõisamail pärisorje enam ei olnudki. Kuid hiljem (lhk. 39) selgub, et ka aadli maadel pärisorjad asusid, keda Necker vabastada ei julenud, sest et „erastikuile kuuluvate pärisorjade vabastamine riigi võimupiiridesse ei käi“. Et Dauphiné maakonnas provintskogud „hoopis uutal alustel“ oleksid end organiseerunud 1788. aastal (lhk. 41) on vähe usutav seel, kus autor juba teatas neist uutest alustest Neckeri uuenduste puhul, mis umbes 10 aastat varem teostatud olid (lhk. 39; v. ka Dr. V. Oncken, „Das Zeitalter der Revol. etc.“ I, lhk. 22—23). Ei tea, missuguste allikate järele autor jutustab, et „Necker... määras generaalkoostööde kokkutuleku ajaks 1-se mai 1789. a.“ (lhk. 42)? Minu teada valis ministrite nõukogu selleks päevaks esialgu 27. aprilli 1789 a., hiljem 4. mai (v. Aulard, Ramband, Bloss, Petroff j. t.). Kui autor tahaks käesoleval juhtumisel tugevada V. Oncken'i najale, kes v. tema „Zeit. d. Rev.“ I, lhk. 93) tösti nimetab üht määrust 8-mast augustist 1788. a., kus nõutakse riigiseisuste kokkuastumist järgmise aasta esimesel mail, ka siis eksib ta (P. T.) arvates, nagu oleks selle termini (1. mai) „Necker määranud“; viimasel ei olnud tol korral (8. aug 1788. a.) midagi „määrata“, sest ta ei kuu unudki valitsuse liikmete hulka, kuhu ta pääseb alles de Brienne'i lahkimise järele augusti kuu lõpul 1788. a. Valimistest états généraux'sse ütleb autor, et aadel valis oma saadikud otsekohe, kuna teiste seisuste edustajad kaudsete valimiste teel valijameeste poolt valiti“ (lhk. 42), aga teised allikad kõnelevad, et ka enam jagu vaimulikkudest oma saadikud otsekohe valis (v. Aulard j. t.). Kust võetud, et Prantsusmaal 1789. a. kutsuti ellu „30 tuhat kommuuni“ (lhk. 45)? Eespool autor ütles, et kommuunid tekkisid suuremates linnades; olf. neid 30 tuhat? Kas on õige,

et Loustalot, Marat j. t. radikaalse voolu edustajad paljastades reaktioonilisi sepitsusi, arvustades asutava kogu kitsarinnalist kihipoliitikat ja kasvatades Pariisi töölisi poliitiliseks võitluseks, „arendasid nende kodanlisi mõisteid“ (lhk. 53)? Ekslik on arvata, nagu oleks asutava kogu liikmed alles 30. septembril 1791. a. suurameelselt otsustanud, et nad järgmisest, uue konstitutsiooni põhjal valitud seadusandvast kojast ei tohi osa võtta (lhk. 52). Siis oli hilja seda otsustada, sest valimised legislatiivi olid juba 2—3 kuud varem alanud ja seadusandlik koda (legislatiiv) astus kokku kohe peale asutava kogu laiali mineku; tõelikult tehti mainitud otsus juba 16. mail 1791. a. (v. Oncken, Das Zeitalter d. Revol. I, lhk. 353; Aulard j. t.). Kui asutav kogu jättis legislatiivile „raske päranduse“ (lhk. 60), siis tekib kahtlus, kas asutava kogu liikmed ise tõesti nii pimestatud olid, et nad seda rasket pärandust ei märganud, vaid laiali minnes olid „kindlasti veendunud, et nüüd revolutsioon lõpeb ja uus õnnelik ajajärk algab“ (lhk. 52)? Pisut segase mulje jätab P. T. jutustus rahvuskonventi kokkuastumisest ja vabariigi vä jakuulutamisest. Leheküljel 64. kirjutab ta: „Järgmisel päeval peale Valmy lahingut astub Pariisis rahvuskonvent kokku ja kaotab juba oma esimesel koosolekul monarhia, otsustades sellest päevast (21. september 1791) alata uut vabariiklikku ajaarvamist. Sõna vabariik, mis senni suurt umbusaldust rahvahulkades oli äratanud, saab nüüd populaarseks“. Kuid 73. leheküljel loome: „uus aja arvamine algas vabariigi väljakuulutamise momendist (22. sept. 1792). Siin ahkiminek ühe päeva võrra ei olene mitte trükiladujast, vaid arvatavasti lahkiminevatest allikatest, mille järele autor jutustab. Kui Aulard'i ja Bloss'i uskuda, siis astus konvent kokku 20 sept., kuningriik „kummutati“ 21. sept. ja vabariiklikst ajaarvamist alati 22. sept. 1792. a. Ei ole õige, nagu oleks Louis XVI ainult ühe hääle enamusega surma mõistetud (lhk. 67): 387 saadikut hääletasid kategooriliselt surmanuhtluse poolt, mis viibimata pidi täide saadetama, 334 saadikut nõudsid surmanuhtluse edasilükkamist ja muid karistusi, 5 jätsid hääled andmata ja 23 puudusid koosolekult (v. Oncken, „Das Zeitalter d. Revol.“ I, lhk. 549—550; Ramband, Aulard j. t.). Gracchus Babeufi väljaastumise nimetab P. T. „avantüüriks“ (lhk. 79, kuid see halva maiguga sõna ei seisa kokkukõlas eespool (samal leheküljel) toodud kirjeldusega Babeufi sümpaatlikust isikust ja vaadetest

Need oleksid kõik need puudused ja vääratused, mis mulle silma paistsid. Tõiseid vigu orf vähe, kuna teised tähtsuseta tõest kõrvalekalduimised on seletatavad „rööpaseadja“ (trükiladuja) hooletusega. Autor loodetavasti ei keeldu vastamast, kas ma olen igakord õieti temast aru saanud, või milles peituvad nende lahkkelide põhjused, mis ma võimaliku leidsin olevat ära märkida.

Lugejatele igatahes peaks selge olema, et P. T. raamatust sarnase keerulise ja suure sündmuse kirjeldamisel, nagu seda Prantsuse suur revolutsioon on, võrd emisi vähe vääratusi leidub, küllalt palju aga väärtusi, häid külgi, millest aluges, jutt oli, nii et raamat igatahes terwitatud olgu ja ajaloo huvitatud isikutele igatviisi soovitatav.

Ajakirjandus.

(Ajakirjade sisu ülevaade).

Üliõpilasleht nr. 11: A. Tammann: Eesti kõrgema haridusega intelligenti tuleviku-väljavaadetest. K. Laagus: Alma mater Tartuensis. 1. XII. 18. —1. XII. 19. a. —us: Üliõpilaskonna edustuse koosolek 21. oktoobril s. a. Õien-dused. Ülikooli teated.

Murrang nr. 3—4: August Alle — Laul kleidist helesinisest ja roosast seelikust. Johannes Semper — Kaks luuletust. Suitsmaa — Surmanuhtlus. Albert Kivikas — Internatsionaal. Johannes Schüts — Kaks luuletust. Jaan Oks — Hauakõne. Naata Nael — Lahtised lehed. Rudolf Reimann — Kolm sonetti. Karl Rumor — Näitsik. Voldemar Kuljus — Kolm luuletust. Hermann Jänes — Kaks luuletust. Helmi Jansen — Teatri

tõusust ja tõusikute teatrist. Ado Vabbe — Maaliline teater. Eino Leino — Tu-memeelik. Milli Mallikas — Saadermoll. Jaan Kärner — Sentimentaalne kevad-laul. Bernhard Linde — Berni kirjan-duslik konventsioon ja Eesti. Üks välja-maa sotsialist oma Eesti teekonnast. Naata Nael — Märkused. Punglast ja Kung-last.

Eesti tehnika seltsi aja-kiri nr. 13: H. V. R.: Lahtivõetav elumaja. K. Luts: Kuidas põlevkivi välja tundmine arenes. Ins. G. Hacker: Elektrotehnika jaoskond Eesti üleriiklisel näitusel. Ev. M-s: Fototelegraafia. Automaatilised telefoni keskjaamad. Hindade tabel. E. M.

Kroonika.

Õpetajate palgamaksmise küsimus

oli viimasel ajal mõnes kohas võtnud õige terava kaju. Et selgusele jõuda, kuidas mõtleb haridusministeerium küsimust lahendada, saatis E. Õpetajate Liidu juhatus haridusministri juurde oma esitajad, kes ka ministrile vastava märgukirja ära andsid. Selgus, et mõnes kohas, kõige rohkem Virumaal, on õpetajate palk makstud korratumalt, kus juures viimasel ajal suurem osa palka saamata jäänud. Virumaal olevat haridusministeeriumi poolt õpetajate palkade maksmiseks saadetud summad ära tarvitatud muuks otstarbeks. Nüüd aga olevat sise-ministeeriumi poolt selle lubamata nähtuse kõrvaldamiseks vastav korraldus tehtud ja olevat juba palgamaksmine täiel määral alanud. Haridusministri arvates peaksid maakonnad ja linnad, kes ei suuda käesoleval aastal õpetajatele palka maksta, kõige lähemal ajal pöörama sise-ministeeriumi poole riiklise laenu saamiseks. Kunni Riigikogu poolt ei ole ära otsustatud Valitsuse poolt esitatud seaduse eelnõu saatus, mille järele omavalitsustel võimaldataks õpetajate palga maksmiseks täiendavat maksu võtta, ei või-

vat haridusministeerium küsimuse lahendamiseks teisi abinõusid tarvitusele võtta.

Riigi ja omavalitsuste asutuste teenijate pensioni seaduse eelnõu

on praegu arutusel Riigikogu töökaitse komisjonis. Kuna see seadus on väga tähtis ka õpetajate seisukohast, siis arutati eelnõu kaunis põhjalikult läbi Õpetajate Liidu kooliseaduste komisjoni poolt ja võeti vastu rida parandusi, mis oleksid soovitatavad õpetajate seisukohast. Parandused esitas kirjalikult töökaitse komisjonile Õpetajate Liidu juhatuse nimel Riigikogu liige E. Martinson, kes ka osa võttis komisjoni koosolekust ja andis suusõnal vastavaid seletusi. Õpetajate Liidu poolt ettepanemata parandustest oleksid tähtsamad, et õpetajatele võetaks pensioni saamiseks arvesse ka see aeg, mis nad õigusteta erakoolides teeninud ja et Vene valitsuse ajal teenitud arvesse võetavad aastad loetaks õpetajal iga endised 5 aastat 6 aasta ette.

Osahisuse „Töökooli“ asutamine.

Viimane õpetajate kongress avaldas soovi, et õpetajaskond asutaks ühisuse, mille ülesanne oleks varustada meie kooli

tarvilikkude õppeabinõudega. Nüüd on Õpetajate Liidu sellekohase komisjoni poolt ühisuse põhikiri kokku seatud, Liidu juhatuse poolt vastu võetud ja saadetakse lähemal ajal registreerimisele. Osatähe hind on 1000 marka. Osatähti võib ühel isikul mitu olla, kus juures aga nende omaniku hääle arv ei tõuse üle viie. Liikmeks võivad olla ainult õpetajad.

E. M.

Õppetöö hiline algus Harjumaal.

Kerno valla Kelba koolis on õpetaja alles 17. okt. koolitööd alanud. Enese

vabandamiseks toob õpetaja ette, et tema küllalt maksvaid määrusi ei tunne ja seda ei tea, kellel õigus on koolitööd katkestada.

Kelba õpetaja on esimest aastat ametis. Samuti on õppetöö mitmes Kohila koolis hiljem alanud.

Koolitöö alguse edasilükkamise põhjuseks olnud kuulujutt, et luba on antud koolitööd hiljem alustada.

Koolide juhatajad, kes korraliku koolitöö eest vastutavad, on sellega raskesse seisukorda sattunud, sest asja juurdlus on käimas. R.

Ü l e s k u t s e .

Kehaline kasvatus koolis, mille peale sennini nagu mingisuguse kõrvalise, vähema tähtsusega asja peale vaadati, hakkab viimasel ajal ikka rohkem ja rohkem tähelepanu leidma. Võimlemine on tunnistatud sunduslikuks õppeaineks kindlaks määratud tundide arvuga; õpilaste hulgas tekivad spordi ringid, korraldatakse koolide vahelisi võistlusi ja suuremaid spordi pidusi; on märgata nõuet eriharidusega võimlemisõpetajate järele, ja on ka nende ettevalmistamiseks ja teadmiste täiendamiseks kursusi toime pandud.

Kuid üheski õppeaines ei valitse nii suur lahkuminek läbivõetava materjaali, õppeviiside ja terminoloogia suhtes, kui võimlemises. Puuduvad kindlad õppekavad ja erikirjandus. Võimlemisõpetajad, kes oma erihariduse omandanud väga mitmesugustel kursustel ja asutustes, on sennini omaette töötanud ja hädasuunil igaüks endale ise tarvilikud oskused hankinud. Neil on puudunud võimalus kogemuste jagamiseks, ühiste kavatsuste loomiseks, tegeliku töö läbi tekkinud küsimuste lahendamiseks.

Et seda võimaldada, otsustas Tallinna Õpetajate Seltsi võimlemise sektsiooni kokkukutsuda I-se üleriiklise võimlemisõpetajate kongressi Tallinna 3-daks ja 4-daks jaanuariks 1922. a. linna tütarlaste kommerts-kooli ruumidesse, algusega 3-dal jaan. kell 11 hommikul.

Kongressi töökava oleks järgmine:

1. Tähtsamate võimlemissüsteemide (Rootsi, Sookoli, Saksa, Leshaffi) igakülgne valgustamine ja seisukoha võtmine nende otstarbekohasuse suhtes koolis.

2. Mängud ja sport koolis.

3. Alg- ja keskkoolide võimlemisõppekavade väljatöötamine.

4. Terminoloogia ühtlustamine ja kindlaks määramine.

5. Õpetajate ettevalmistus ja teadmiste täiendamine.

6. Mitmesuguste tegelikkude küsimuste läbiharutamine, nagu — võimlemise hindamine, võimlemissaalide sisustamine, abinõude ja kirjanduse muretsemine, tervishoidlike statistika loomine.

Ülalnimetatud küsimuste lahendamine sünnib üldistel koosolekutel ja sektsioonides. Iga küsimuse kohta kantakse referaadid ette, mis järgnevatele läbirääkimistele aluseks.

Kongressist võivad osa võtta kõik võimlemisõpetajad alg-, kesk- ja erikoolidest.

Referente palutakse üles anda kunni 5-da dets. s. a. ja muid osavõtjaid kunni 20-da dets. s. a. Tallinna Õpetajate Seltsile, Gogoli puiestee nr. 4, Tallinnas.

Kongressist osavõtjale muretsetakse ühiskorter.

Tallinna Õpetajate Seltsi võimlemissektsiooni kongressi korraldajad komisjon.

Vastutav loimetaja: Ernst Martinson.

Väljaandja: Eesti Õpetajate Liit.

C.-ühis. „Waba Maa“ trükikoda Tallinnas.

Eesti Üliõpilaskonna häälekandja „Üliõpilasleht“

algas uut aastakäiku 1921 a. esimese numbriga 7-mal mail.

„ÜLIÕPILASLEHT“ käsitab omil veergul peale puht-üliõpilaskonda puutuvate küsimuste veel teaduslikke ja rahvuspoliitilisi. Liginemine naaberriikide ja Lääne-Euroopa kultuurriikide üliõpilaskondade ja akadeemilise ringkondadega Eesti kultuuri üldhuvides on lähemaks mesandeks „Üliõpilasleht“.

„ÜLIÕPILASLEHT“ ilmub maikuuga alates iga kuus kaks korda.

Tellimishind aasta lõpuni (postiga) Mk. 240.—

Wäljamaale „ „ „ „ Mk. 360.—

===== Üksiku n-ri hind Mk. 15.— =====

„Üliõpilaslehte“ loeb iga vilistlane ja üliõpilane. Igale haritlasele on „Üliõpilasleht“ elavaks sideks Alma Mater'iga

Nõudke „Üliõpilaslehte“ igast kodumaa suuremast raamatukauplusest.

Pealadu — Tartus, „Postimehe“ raamatukaupluses Rüütli tän. 9.

„Üliõpilaslehe“ peaseitaja Tallinnas: V. Juhkental & Ko., Gonsiori tän. 10, kõnetr. 17-35.
Võtab vastu tellimisi ja kuulutusi „Üliõpilaslehte“.

Kirjalikud tellimised aadresseerida:

Tartu, Üliõpilasmaja, „Üliõpilaslehe“ toimkond.

Kasvatusteadusline ajakiri

„KASVATUS“

ilmub Eesti Õpetajate Liidu väljaandel 2 korda kuus.

Ajakiri «KASVATUS» toob oma veergudel kirjutusi kasvatusteadlastest ja metoodilistest küsimustest Eesti ja väljamaade paremate kasvatusteadlaste ja koolitegelaste sülest, ülevaateid koolitööst ja kooliuuendustlike liikumisest, arvustusi koolikirjanduslike toodete üle ja teateid õpetajate kutseühingute tegevusest. Eeloleval aastal hakkavad koolikohtade osas ilmuma teated vabaist koolikohladest, teenistusest õpetajaist jne.

«KASVATUSE» lisana ilmuvad eriraamatutena rida pikemaid kasvatusteaduslist ja metoodilisi töid. Neist on ilmunud J. Kühneli «Vaateõpetus ehk kodulugu I», K. Michelson-Silde «Vaateõpetus ehk kodulugu II»; lähemal ajal ilmuvad «Uuemad voolud kasvatusteaduses» ja «Uus kool Belgias».

Kolmeaastase ilmumise kestel on «KASVATUS» suutnud koondada oma ümber kaas-
töölise, toetajate ja lugejatena suurema enamuse meie koolitegelasist.

Tegeflkule õpetajale, kes tahab seista ajanõuete kõrgusel, on saanud «KASVATUSE» lugemine mõõdapäisemata vajaduseks. Huvi «Kasvatuse» vastu ei tohiks aga puududa ka ühelgi haridustegelasel väljaspool kooli, eriti aga lastevanemail.

«KASVATUSE» tellimishind käesoleval aastal on

ilma kaasanneteta	—	aastas 480 marka,	poolaastas 240 marka,
kaasannetega	—	720	360

Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid.

Üksiknumbrid saadaval igas paremas raamatukaupluses. Endiseid aastakäike on veel saada ajakirja talitusest, Tallinn, Pikk tän. 54.

Et «KASVATUSE» lugejaid üle maa,

on kuulutustel

kõige otstarbekohasem paik «KASVATUSES». Seda peavad eriti silmas kirjastus-, kooli- ja sporditarvete valmistusärid, raamatu- ja kirjutusmaterjaali kauplused, sest «KASVATUS» viib nende äriteated otsekohe kõige püsivamaile tarvitajatele — kõigile koolidele kõigis kodumaa nurkades. Loomulik, et koolivalitsused õpetajate valimiste-kuulutused avaldavad tingimata «KASVATUSES», kust kaudu valimised asjast huvitatuile kõige paremini teatavaks saavad.

Kuulutuste hinnad on: terve lehekülj — 2000 marka, 1/2 lehekülge — 1000, 1/4 lehekülge — 500, 1/8 lehekülge — 250 marka. Õpetajate valimiste ja kohaotsimiste kuulutused 1/8 lehekülje suuruses 200 marka. Alalistele ja mitmekordset kuulutajatele hinnaalandus.

«KASVATUSE» toimetuse ja talituse.

Aadress: Tallinnas, Pikk t. 54. Kõnetr. 14-63

Eesti Õpetajate Liidu kirjastusel on ilmunud ja saada igast raamatukauplusest:

Vaateõpetus ehk kodulugu I.

J. Kühneli järele tõlkinud K. Michelson-Silde.

Vaateõpetus ehk kodulugu II.

Ketty Michelson-Silde.

Tarvilik koolivalitsustele! Asutava Kogu poolt 7. mail 1920. a. vastuvõetud

Avalikkude algkoolide seadus.

Ühes Vabariigi valitsuse poolt 17. sept. 1920. a. vastuvõetud määrusega seaduse elluviimise kohta.

Riigikogu poolt 13. mail 1921. a. vastuvõetud

Õpetajate palgaseadus.

Ladu: Eesti Õpetajate Liidu büroos, Tallinnas, Pikk t. 54.
Kõnetraat 14-63.